

Gretchen Starr-LeBeau

İspanyol Engizisyonu Hakkında 7 Efsane

Çeviri: Sercan Karadoğın

alBaraka
Yayınları

İÇİNDEKİLER

Çevirmenin Önsözü.....	7
Bu Seri Hakkında.....	11
Seri Editörlerinin Önsözü.....	13
Önsöz	17
Teşekkür	19
Sözlük	21
Giriş	25
Efsane 1: İspanyol Engizisyonu En Başından Beri Merkezî Bir Vatikan Kurumuydu	35
Efsane 2: Engizisyon Sadece Yahudileri Yargıladı.....	69
Efsane 3: Engizisyon Sadece İspanya'da Mevcuttu	105
Efsane 4: Engizisyon Hukukun Üstünlüğüne, Prosedürlere veya Kanıtlara Uymadı	139
Efsane 5: Engizisyon İşkenceyle Nam Salmıştı.....	171
Efsane 6: Engizisyon Her Zaman Ölüm Cezasıydı.....	195

Efsane 7:

Engizisyon Korkusu, Düşünceyi ve Sorgulamayı Bastırdı.....227

Sonsöz:

İspanyol Engizisyonu'nun Yavaş Ölümü ve Uzun Süren Mirası.....261

Önerilen Okumalar275

Görsel Telif Bilgileri279

ÇEVİRMENİN ÖNSÖZÜ

Engizisyon... Tarihsel olarak Hristiyan Batı'nın en karanlık, en çok korkulan ve en çok tartışılan kurumlarından biri olduğu su götürmez bir gerçek. Hafızalarda işkence odaları, kafesli mahzenler, dinî baskılar ve yakılan bedenlerle özdeşleşmiş, modern kültürün hem tarih yazımında hem edebiyatta hem de özellikle de Hollywood etkisiyle sinemada sürekli yeniden üretmiş olduğu bir "kötülük ikonu", güçlü bir şeytani imge. Ancak bu temsillerin ne kadarı gerçeklere dayanıyor ne kadarı ise söylenceden ibaret? Tarihi yalnızca olaylar dizisi olarak değil aynı zamanda anlatılar bütünü olarak düşünmek, bu tür soruların peşine düşmek demektir. Elinizdeki eser, tam da bunu yapıyor: Engizisyona dair yerleşmiş efsaneleri çürütürken modern dünyanın tarihsel belleğiyle yüzleşmesine de olanak tanıyor.

Amerikalı tarihçi Gretchen Starr-LeBeau, *İspanyol Engizisyonu Hakkında Yedi Efsane* adlı kitabında, engizisyon tarihine dair en köklü, en yaygın ve en dirençli efsaneleri büyük bir soğukkanlılıkla ele alıyor ve bunları akademik bir incelikle fakat sade bir üslupla sorguluyor. Yazarın amacının bu noktada engizisyonu aklamak olmadığını ifade etmek gerekiyor. Tam tersine yazar, bu tarihsel kurumun nasıl işlediğini, hangi bağlamlarda ortaya çıktığını ve zamanla nasıl bir mitolojiye dönüştüğünü anlaşılır ve belgelenebilir bir şekilde ortaya koymaya çalışıyor.

Kitap boyunca ele alınan “efsaneler” sadece engizisyonun kendisine değil aynı zamanda Avrupa tarihine, hukuka, din-devlet ilişkisine, sansüre ve modernitenin kuruluş hikâyesine dair varsayımlarımıza da ayna tutuyor. Bu yönüyle eser, engizisyonu sadece bir “Katolik zulüm aracı” olarak değil aynı zamanda bürokratik, hukuki ve epistemolojik bir sistem olarak okuyor. Ve bunu yaparken 15. yüzyıldan 19. yüzyıla yayılan tarihsel bir dönemi ve İber Yarımadası’ndan Meksika’ya, Goa’dan Filipinler’e uzanan coğrafi bir genişliği kapsıyor. Kısacası kitap, tarih bilimi ile sosyoloji, teoloji, kültürel çalışmalar ve hukuk arasında kurulan köprülerle şekilleniyor.

Kitabın özellikle her efsaneye eşit özen ve uzunlukta ayrı bir bölüm ayırarak ilerleyen anlatı yapısı hem akademik hem de genel okuyucu kitlesi için oldukça erişilebilir bir yapı sunuyor. Kitabın dili yalın ancak içeriği derin. Metin boyunca verilen örnekler, anlatılan efsanelerin tarihsel bağlamda nasıl şekillendiğini anlamayı kolaylaştırıyor. Bu özellikleriyle kitap hem akademik metin olarak hem de eleştirel tarih anlatılarıyla ilgilenen herkes için güçlü bir kaynak niteliğinde.

Çeviri Süreci Üzerine

Çeviri sürecinde en büyük önceliğim, kitabın akademik ciddiyetini ve sade anlatımını Türkçeye dengeli biçimde taşımak oldu. Kitabın hitap ettiği okuyucu kitlesini düşününce metnin hem kavramsal doğruluğunu hem de akıcılığını korumak önemliydi benim açımdan. Çeviri boyunca engizisyonun kurumsal yapısına dair terimlerin kavram tutarlılığını sağlamak açısından özgün halleri mümkün olduğunca korunmaya çalışıldı. Bu kavramlar yalnızca birer terim değil çünkü aynı zamanda engizisyonun toplumsal ve siyasal yapılarla kurduğu ilişkilerin de ipuçlarını taşıyorlardı. Bu tür terimlerin açıklamalarına metnin başında yer alan sözlük kısmında da yer verildi. Böylece metni baştan sona takip eden okurlar için anlam karmaşası en aza indirilmiştir oldu.

Metnin tamamı, içerik bütünlüğü açısından baştan sona yeniden gözden geçirildi ve tutarlılık sağlandı. Kitabın sonunda yer alan önerilen okuma listesi, Türkiye'deki akademik ilgi alanları düşünülerek aynen korundu; zira bu liste, engizisyon araştırmaları konusunda bir rehber niteliğindedir.

Türkçe Literatüre Katkısı

İspanyol engizisyonu üzerine Türkçede ulaşılabilir kaynak sayısının oldukça sınırlı olduğunu belirtmek gerekiyor. Mevcut metinlerin çoğu ya popüler tarih türünde ya da dinî polemikler üzerinden şekilleniyor. Bu kitap ise akademik hassasiyetle yazılmış, güncel tarih yazımıyla uyumlu, kaynaklara dayalı bir eserdir. Bu yönüyle hem tarih bölümlerindeki lisans ve lisansüstü öğrenciler için hem de genel okuyucu için ciddi bir boşluğu dolduracağını düşünüyorum. Özellikle “tarihsel mit ve efsaneler”, “toplumsal hafıza” ve “Avrupa tarih anlatıları” üzerine çalışanlar için kıymetli bir örnek metin.

Ayrıca kitap, yalnızca geçmişi anlamak için değil bugünü müzö sorgulamak için de değerli bir muhteviyat sunuyor. Yazarın da belirttiği gibi, Engizisyon hakkında anlatılan efsaneler, çoğu zaman Engizisyon döneminden çok bu efsaneleri üreten ya da sürdüren toplumların kendi korkularını, değerlerini ve ideolojik yönelimlerini yansıtıyor. Dolayısıyla bu kitap, bir tarih anlatısından çok daha fazlasını sunarak bugünü anlamak için geçmişi nasıl çarpıttığımızı gösteren bir ayna vazifesi görüyor.

Son Söz

Çeviri sürecinde kitapta sunulan argümanlar bağlamında hem tarihsel hakikatle kurulan ilişkinin kırılğan doğası hem de akademik üretimin etik sorumluluğu üzerine sıkça düşündüm. Bir tarihsel kurumu anlamaya çalışmak ile onu yargılamak arasındaki dengeyi gözetmek, objektif bir bilim insanının asli görevi olduğu kadar çevirmenin de en büyük yükümlülüklerinden biri hâline geliyor. Elinizdeki metnin bu dengeyi hem yazıldığı dilde

hem de Türkçede başarıyla kurduğuna inanıyorum.

Bu süreçte desteklerini esirgemeyen ve bu kıymetli eserin Türkçeye kazandırılmasına aracılık eden yayınevine ve editoryal süreçte emeği geçen herkese katkılarından dolayı teşekkür ederim. Umarım bu çeviri, engizisyon tarihini yeniden düşünmek isteyen herkes için aydınlatıcı bir eser olur.

Dr. Sercan Karadoğan
Haziran 2025, İstanbul

BU SERİ HAKKINDA

Tarih Efsaneleri serisi, tarihin en önemli olaylarının ve aktörlerinin çoğuna yapışkan notlar gibi yapışan bazı yanlış anlamaları, yanlış değerlendirmeleri, çarpıtmaları, abartıları, modası geçmiş yorumları, yanlışları, baştan çıkarıcı aldatmacaları ve bariz yalanları ortaya çıkarmaya ve düzeltmeye adanmıştır.

Bu çalışmada yer alan editörler ve yazarlar, saf gerçeği sunduklarına inanmazlar veya incelenen herhangi bir konuda son sözü kendilerinin söylediğini iddia etmezler. Tarih sanatı, uygulayıcılarının tartışılmaz otoritenin sesiyle konuşmasına izin vermez ve tarih çalışması, daha fazla araştırmanın ışığında asla gözden geçirilmeyecek değişmez yasalar ve zamansız anlatılar üretmez. Daha ziyade bu seride yer alan her tarihçi, mevcut kanıtlara ve mesleğin genel fikir birliğine karşı test edildiğinde solan yanlış anlamalarla kaplanmış geçmişin bazı önemli unsurları hakkında en iyi, en güncel irfanı yansıtan bir karşı anlatı sunmaktadır.

Bu tür “efsaneler” ile uğraşmanın nedeni basittir. Geçmiş ne ölüdür ne de unutulmuştur. Ortak geçmişimizin dikkatlice bileneği bilgisi, kim olduğumuzu, burada ve şu andaki yerimizi anlamamızı sağlar ve aynı zamanda mevcut endişelerimizi geniş bir perspektife yerleştirmemize olanak tanır. Bugün ve geçmiş arasındaki bu hiç bitmeyen diyalog; yaşamlarımız, toplumlarımız, kültürlerimiz, dünyamız için hayati önem taşır ve bu geçmişi,

kanıtların ve yanılabilir zihinlerimizin izin verdiği kadar doğru bir şekilde anlamak bizim görevimizdir.

Geçmişin böyle bir şekilde araştırılması ve anlaşılmasının doğasında var olan değer nedeniyle bu serideki her kitap genel bir okuyucu kitlesine yani öğrencilere ve daha geniş okuyucu kitlesine hitap etmektedir. Bu nedenle bir konu ne kadar karmaşık olursa olsun, editörler ve yazarlar onu açık bir şekilde teknik anlatı ve jargona başvurmada sunmaya kararlıdırlar. Bu, ince ayrıntıdan ödün vermeden ve herhangi bir aşırı basitleştirme olmadan da mümkündür.

Pek çok okuyucu bu seri için bir model teşkil eden Matthew Restall'ın çığır açan İspanyol Fethinin Yedi Efsanesi'ne olan borcumuzu fark edecektir. Gerçekten de Restall'ın damgasını vurduğu bu seri, onun öncü çalışmalarına bir saygı duruşu niteliğindedir.

Alfred J. Andrea
Andrew Holt

SERİ EDITÖRLERİNİN ÖNSÖZÜ

İspanyol Engizisyonu'nun imgeleri Batı'nın tarihsel hafızasına o kadar sıkı bir şekilde yerleşmiştir ki film ve televizyon senaristleri onu dramatik, ideolojik ve mizahi amaçlar için özgürce kullanmışlardır ve bunu izleyicilerin her birinin bu kurumun ne olduğunu ve ne yaptığını bildiğinden tamamen emin bir şekilde yapmışlardır. İspanyol Engizisyonu'nu çevreleyen en yaygın ve nüfuzlu yedi efsane hakkındaki bu harika küçük kitabın yazarı Gretchen Starr-LeBeau, bu fenomenin iki örneğinden bahsediyor: Mel Brooks'un *Dünya Tarihi: Bölüm I* (1981) kitabından bir sahne ve Monty Python'un *Uçan Sirk'i*nden (1971) bir eskiz. Her ikisi de engizisyonu komedi etkisi için etkili bir şekilde kullanıyor ve Brooks söz konusu olduğunda sahneyi antisemitizmle alay etmek için kullanarak iyi bir komedinin sıklıkla yaptığı gibi mizahı biraz dokunduruyor.

İspanyol Engizisyonu'nun kullanımının (veya kötüye kullanılmasının) diğer iki örneği hemen akla geliyor ve her biri biraz araştırmayı hak ediyor.

1940 Warner Brothers filmi *The Sea Hawk*, Errol Flynn'in HRM Elizabeth I'e hizmet eden gösterişli korsan Geoffrey Thorpe olarak oynadığı, yaklaşan işgal tehdidi altındaki İngiltere'nin Hitler'e karşı bir ada siperi olarak tek başına durduğu Yıldırım Savaşının karanlık günlerinde Nazi Almanyası'nın tehdidine

değiniyor. Söylemeye gerek yok, senaristler, yönetmen ve aktör, İspanya Kralı II. Philip'i Herr Hitler'in 16. yüzyıl prototipi olarak sunmak için el ele verirken kötülük tarafından kuşatılmış iyilik mesajını en iyi veren sahne, engizisyon sahnesi olmuştur.

Kral Philip, İngiltere'ye saldırmak için gizlice büyük bir donanma inşa ederken Kaptan Thorpe ve "Deniz Şahinleri" İspanyol Main'e baskın yapmak için heyecan verici bir sefere çıkarlar. Bir İspanyol sempatizanı olan Lord Wolfingham tarafından ihanete uğrayan (1930'ların Nazi yanlısı İngiliz aristokratlarından farklı olmayan) Thorpe ve ekibinden birkaç kişi yakalanır ve engizisyon mahkemesinin önüne çıkarılır. Ortam fazlasıyla uğursuzdur. Yan yana iki mumla aydınlatılan büyük, karanlık bir odada, siyah beyaz giyinmiş (Dominikli engizisyoncuların alışkanlığını veya dinî giysisini anımsatan) Büyük engizisyoncu, karanlık, yüksek bir kürsünün arkasında oturmaktadır. Ön tarafında bir haç üzerine bindirilmiş bir elmas vardır. Ne tam olarak bir gamalı haç ne de tam olarak Cermen Düzeni'nin haçı değilse de çifte referans açıktır. Engizisyoncu, tehditkâr ama duygusal olmayan bir sesle, Deniz Şahinlerine karşı otuz dokuz suçlamanın sonuncusunu okur - bunların hepsi görünüşe göre İspanya'nın sömürge şehirlerine ve gemilerine karşı korsanlığı içermektedir ancak "büyücülük ve diğer sapkın uygulamalar" yoluyla idama mahkûm edilirler. Thorpe, suçlanandan daha fazla kasabaya baskın düzenlediğini ve daha fazla gemiyi ele geçirdiğini iddia ettikten sonra "itirafı" usulüne uygun olarak kaydedilir, kendisi ve mürettebatı kadırga kölesi olarak ömür boyu hizmet etmeye mahkûm edilir.¹

Spoiler uyarısı: Kahramanımız daha sonra kaçır ve nihayetinde Philip'in bir donanma kurduğunun kanıtını kraliçeye geri getirir, böylece onu yaklaşan tehlide karşı koymak için bir filo kurmaya zorlar. Thorpe ayrıca Lord Wolfingham'ı bir kılıç

¹ Filmden ilgili sahneyi "Sentenced to the Galley," *The Sea Hawk*, Warner Archive: <https://www.youtube.com/watch?v=moD6vq9FFqQ> (erişim tarihi 7 Eylül 2022) adresinde bulabilirsiniz.

dövüşünde öldürür, şövalye ilan edilir ve adil Doña Maria'nın (iyi bir İspanyol) elini kazanır. İzleyici, İngiltere'nin kötü Nazilere (pardon İspanyollara) karşı galip geleceğine ikna olmuş olarak sinemadan ayrılır. Engizisyon sahnesinin tam yerinde olmasa bile uygun olduğuna da ikna olmuş durumdadır.

Dramatik yelpazenin diğer ucunda yer alan İngiliz TV dizisi *Blackadder*'ın bir bölümü, "Chains" (Zincirler) ise olasılık dışı bir duruma, kaba karakterizasyonlara ve soytarılığa dayanan bir komedi türü olarak saf ve basitçe bir saçmalıktır. İyi niyetli Lord Edmund Blackadder (Rowan Atkinson tarafından zekice canlandırılıyor), Kraliçe I. Elizabeth'in sarayından kaçırılır ve kendisini rutubetli bir hapisanede bulur. Daha sonra çivili bir kutuya (komodin olarak adlandırdığı) yerleştirilir ve İspanyolca bilmeyen Blackadder, İngilizce bilmeyen İspanyol Engizisyonu'ndan çılgın bir işkenceci ile karşı karşıya kalır. İkisi tafsılatlı, ıstıraplı da denebilir bir tür pandomim yoluyla iletişim kurar. Bu sessiz sinema oyunu sayesinde anti kahramanımız, Şeytan'a ve onun küçük büyücülerine tam anlamıyla sevgi beslediğini itiraf ederse işkencecinin testislerini kör bir bahçe aletiyle çıkarıp kızartacağını keşfeder. Şeytan'a ve tüm küçük büyücülerine sevgi beslediğini itiraf etmezse, işkenceci onu ılık bir marmelat fıçısında baş aşağı tutacak ve testislerini bir tırpanla çıkaracaktır. Bu imkânsız seçim göz önüne alındığında, Blackadder Şeytan'ı sevdiğini söylemeyi seçer ancak daha sonra yakalanmasının arkasındaki kişinin, bir Alman olan Yok Edilemez Prens Ludwig'in gelişiyi sakatlandırmaktan kurtulur!² Skecin geri kalanı ana hatlarıyla anlatılamayacak kadar karmaşıktır ancak genel resmi anladınız.

Evet, türüne sadık kalarak *The Sea Hawk* romantik, didaktik ve ağırdır - tarihsel özgünlüğe karşı çıkan nitelikler. "Zincirler" ise engizisyon İspanyollarının çılgınca kana susamışlıklarına rağmen onların umutsuzca ve çaresizce beceriksiz aptallar olduğu

² Blackadder Quotes: <https://blackadderquotes.com/blackadder-series-2-episode-6-chains-full-script> (9 Eylül 2022'de erişildi) adresindeki "Blackadder S2 E6 Chains Full Script" bölümüne bakın.

temasını geliştirirken gerçekliğin iyi bir şakanın önüne geçmesine asla izin vermez.

Her ikisi de bize İspanyol Engizisyonu'nun tarihsel gerçeklikle uyumlu bir vizyonunu sunmaz ancak tek başlarına ve birlikte ele alındıklarında, bu dinî mahkemenin amaçları ve yöntemleri hakkında 20. yüzyıldan kalma birkaç popüler yanılgıyı gösterirler. Gretchen Starr-LeBeau'nun ilmi ve bilgi ve içgörülerini açık, kolay anlaşılır bir düzyazıyla iletme yeteneği sayesinde, bu kitabın okuyucuları bu hataların yanı sıra -belki de kendilerinin de barındırdığı bazıları da dâhil olmak üzere- daha pek çok hatayı ayırt edebilecek ve bu karmaşık kurum hakkında daha dengeli ve incelikli bir vizyona sahip olacaklar.

Bu nedenle bu kitabı serimize eklemekten gurur duyuyor ve dikkatli okumalarınızı takdir ediyoruz.

Alfred J. Andrea
Andrew Holt